

Aytmatov Anlatılarında Aşkın Eriştirici ve Dönüştürücü Gücü

Prof.Dr. Ramazan KORKMAZ*

“Benzim gümüşin altın eder simya-yı aşk”

Kadı Burhaneddin

Özet: Aytmatov anlatılarında aşk, bütün mesafeleri aşan, insanı manevi öz bakımından geliştiren ve birbirine taşıyan yüksek bir değer olarak görülür. Aşkın farklılıkları aşan gücü, Aytmatov anlatılarında insanı içten değiştiren, dönüştüren ve evrenin ritmine katan yapıcı bir fenomen olarak karşımıza çıkar. Aşkın insanı kendi içine yönelterek yüreğinin sesini dinlemeye zorlaması, insanın kendi iç özgürlüğünü keşfetmesine de neden olur. Ancak yazar, aşkı, yalnızca insana mahsus bir duygu olarak da sınırlamaz. Aşk, genel anlamıyla evrensel anlamdaki varoluş açılımıdır. Aşkın insan dışındaki bu anti-estetik yönünü deve, kurt ve at gibi hayvanları işleyerek anlatan Aytmatov, onun kurucu, yapıcı ve dönüştürücü işlevini daima ön planda tutar.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, aşk, varoluş, özgürlük

Aytmatov'un öykü ve romanlarında aşk, insanı başka bir insana, doğaya ve Tanrı'ya taşıyan, açan yüksek bir değer olarak işlenir. İnsan aşk ile yaş, sosyal statü, gelenek gibi bir çok farklılıkları aşarak ruhundaki sonsuzluk ve özgürlük arzularını gerçekleştirir. Genellikle tutkulu yönelişlerin anlatıldığı eserlerde aşk, 'bağlanma' haliyle kesin bir tutsaklık, sınırsız açılım alanlarıyla mutlak bir özgürlüktür.

Kişi, sınırlandırılmışlığını ve ölümlülüğünü, onu varlığın duvarlarına/ sınırlarına çarpan aşk ile daha yoğun bir şekilde duyumsar ve yaşamın bir parçalanma süreci olduğunu daha kökten kavrar. Bu yönüyle aşk, bir tutunma noktasıdır; insanı, varlığın kaotik boşluğunda yitip gitmekten kurtarır. Böylece insan, ölümlü korkmadan yüzleşebilir; ölümün yok eden, silen, yutan kesinliğine karşı; aşk, yaşamın var eden, çoğaltan ve açımlayan gücüdür. Bu iki karşıt açılım, varoluşsal kaygılarla canlı organizmanın içine farklı oran ve görüntü biçimleriyle sinmiş tanrısal bir nüvedir. Daima bilinçaltının batık ve

* Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi / ELAZIĞ
rkorkmaz@firat.edu.tr

katastrofik imgeleriyle beslenen bu nüve, en yalın ve en doğal biçimde, hayvan sembolizmi ile kendini gösterir.

İnsanlar arasındaki bu varoluşsal yönelim, öncelikle doğada deneyimlenir. Bu yüzden *Elveda Gülsarı*'daki (EG) Tanabay-Bibican ve *Gün Uzar Yüzyıl Olur*'daki (GUYO) Yedigey-Zaripa aşkı, içinde doğup geliştikleri mekanların poetiğini yansıtır; öylesine içten, sessiz, kırılğan ve sonsuz... Bu bağlamda yazar, antropomorfik karakterli deve, at ve kurt tiplmeleriyle, insan aşkının doğal plandaki arka yüzünü vermeye çalışır. Özellikle Karanar ve Gülsarı tiplmeleri, aşk ihtirasının anti-estetik yüzünü, doğal ve yüceltilmemiş görünüşünü anlatır. Karanar'ın kilometrelerce uzaktaki Ak-Moyak'ın dişi develerine, Gülsarı'nın öğür zamanı dağdaki yilkının genç kıvraklarına gitmek için sabaha kadar böğürüp kişnemeleri, ortalığı birbirine katmaları ile Yedigey'in Zaripa'ya, Raymalı'nın Begümay'a ve Tanabay'ın Bibican'a yönelişleri, temelde bu batık ve katastrofik bilinçaltı imgelerinden/ itilimlerinden hareket ederler.

Kendini ölüm gibi -yok edici- ağır bir tehdidin baskısı altında hisseden insan, yaşamı bütünlük halinde kavramak ve soyunu devam ettirmek zorundadır. Aşkın doğal görünümlü bu anti-estetik biçimi, aslında varlığın geleceğe akan, ağan yaşamsal (elan vital) atılımıdır. Karanar, Sarala (GUYO) ve Gülsarı (EG), insana ait bu soylu gerçekliğin daha yalın, daha kurgusal ve daha metaforik görüntüleridir. Bu hayvanlar, insanın doğada yaşayan yüzünü temsil ederler. Gülsarı'nın demir köstekli zincirlere vurulması, dövülmesi ve burularak iğdiş edilmesi ile Tanabay'ın Bibican'dan uzaklaşma süreci; Sarala'nın önce eyerinin ve koşumlarının parçalanması, sonra da yıkılarak boğazlanması ile Raymalı Ağa'nın tamburunun kırılması, el ve ayaklarının bağlanıp ibret için ortada bırakılması (GUYO, s. 333-338) arasında analojik bir eşdeğerliliğin olduğu görülmektedir. Bu tür hayvan öyküleri, yaşamın kara gücünün ne kadar merhametsiz, anlayışsız ve söz dinlemez olduğunu göstermektedir. İnsan aklı, baş edemediği sorunları, doğaya uygun bir biçimde çözmek yerine, doğaya karşı yeni suçlar işleyerek daha da karmaşık ve çözülemez bir hale getirmektedir. Oysa aşk, insanı evrenin ritmine katar, kendine doğru götürür, onu kendinde (un sich) kılar. Böylece insan, özgürlük ve kölelik, birey ve toplum, biyolojik başlangıç ve manevi öz gibi temel kavramları yeniden tanımlama gereği duyar (Korkmaz 2004: 130).

Aşkın, insan yaşamındaki bu belirleyici rolü, en keskin çizgilerle ve en dramatik bir biçimde Cemile adlı öyküde görülür: Cemile, Bakayır adlı dağ köyünden bir yilkıcının kızıdır. Erkek çocuğu olmayan babası kızını bir erkek gibi yanında büyütüştür. Bu yüzden Cemile atik, coşkulu ve saldırgandır. Köyün erkek çocuklarıyla at biner, yarışlara girer. Hatta bir yarışta, daha sonra kaçarak/ kaçırılarak evleneceği Sadık'ı geçer. Dağ başlarından inen

çoşkun bir ırmağı andıran Cemile, Sadık'la kaçtıktan ve evlendikten sonra da aynı coşkun ve pervasız mizacını sürdürür. Sadık'la birlikteliği, onda kökensel değişimler yapacak bir sürece dayanmaz. Bu nedenle onun görünen yaşantısı eskisi gibi devam eder; genç kızlığındaki gibi, yine türkü söyleyerek gezer, büyüklerin yanında yüksek sesle konuşur, kahkahalar atar, kızdığındaki gibi yine küfürler savurarak -erkeklerle bile- kavgaya tutuşur. Köylü kadınlar bu yüzden onu evin Baybiçesi olan kaynanasına şikayet ederler; “Ne biçim geliniz var sizin? Eşikten ayağını atar atmaz demediğini bırakmıyor insana! Ne arlanmak var, ne saygı!” (*Cemile-Sultanmurat-CS*, s. 14).

Cemile'nin davranışlarındaki bu pervasızlık Sadık'la ilişkisinde hiç bir değişikliğe uğramaz. Bu durum, aralarındaki ilişkinin ne kadar mekanik bir boyutta geliştiğini gösterir. Zaten Sadık, at yarışında geçemediği ve bu durum ona 'pek ağır geldiği' için Cemile'yi kaçırmıştır. Sevişerek evlendiklerini söyleyenler de vardır ama Sadık'la evlendikten sonra onun karakterinde hemen hiç bir değişim olmamıştır. İki insanı birbirine taşıyacak duygusal süreçleri yaşamadıkları, ilişkilerinin tekdüze bir boyutta kalmasından anlaşılmaktadır.

Coşkun mizacıyla erkekleri tahrik etmekten adeta zevk duyan, ama buna karşın asla cinselliği ile öne çıkmayan Cemile (Kaplan 1999: 121), Danyar'la karşılaştığında da aynı coşkulu, pervasız kişiliğe sahiptir; açık saçık türküler söyler, küfürler savurur, Danyar'la alay eder, eğlenir: Bir defasında sakat bacağı ile fazla yük taşıyamayan Danyar'ın arabasına, oyun olsun diye büyük çuvalı koyarlar. Danyar çuvalı sırtladığında ona; “-Kemerini iyi sık, yoksa yarı yolda pantolonun düşer!” (*CS-*, s. 33) diye takılır.

Böylesi coşkun bir kişilik, emeğin, yolların ve türkülerin yakınlaştırdığı Danyar'a gönlünü kaptırdığında birden değişmeye başlar; “Cemile de değişmişti birden bire! O kahkahacı, saldırgan, çok konuşan Cemile yoktu şimdi. Sönük gözlerine, duru bir bahar hüznü dolmuştu. (..) hep dalgındı” (*CS*, s. 44).

Cemile, Danyar'ı yüreğinde duymaya başladıktan sonra daha önce hiç olmadığı kadar dalgın ve suskun birine dönüşür. Gece sabahlara kadar uyuyamaz ve ağlar. Tanık bakış açısı, onun iç dünyasına gereğince nüfuz edemediği için, gece uyuyamadığı zamanlar, yıldızlara bakıp neleri düşlediğini, ne tür çatışmalar yaşadığını ne yazık ki, bilemiyoruz. Fakat aşkın, onu, ataerkil bir toplumda tüm geleneksel değerleri karşısına alacak kadar sardığı ve değiştirdiği kesindir.

Aşkın insanı kendi içine yönelterek yüreğinin sesini dinlemeye zorlaması, insanın kendi iç özgürlüğünü keşfetmesine neden olur. Bu durum, niteliksel değişimleri önceleyecek olan bir içsel aydınlanmadır.

Aşık olan her insan, dünyasal kısıtlayıcı bağlardan kurtulur ve acıyı, ölümü, 'rüsva olma'yı bile bile sevgilisinin yoluna gider; “Varsın Danyar'ın kaputu eski,

pabuçları delik olsun!” Birbirine olan sevgilerinden başka hiç bir şeyi olmayan bu iki insanın öyküsü; A. Berzer’in de söylediği biçimde, “hiç bir geleneğin ve hiç bir zorluğun sevgiye karşı çıkamayacağı” (1975: 34) ana matrisi üzerine kurulur. Yüreklarını birleştiren iki insan, yaşamın karşısına bütün güçlükler meydan okur gibi çıkarlar ve güçlükler onları daha çok birbirine bağlar. Bu ana matris, Aytmatov’un diğer eserlerini de içine alacak geniş bir açılıma kavuşur; Abutalıp-Zaripa, Yedigey-Ukubala (*GUYO*), Erdene-Tolugan (*Cengiz Han’a Küsen Bulut-CHKB*), Kasımcı-Saadet (*Beyaz Yağmur*) ve İlyas-Asel (*Al Yazmalım Selvi Boylum-AYSB*) çiftleri, sevgiyle bütünleşip tek bir insan gibi yaşama tutunmaya çalışırlar; çektikleri sıkıntılar, birbirleri için yaptıkları özveriler onların aşkını daha da pekiştirir. Söz konusu çiftlerin kadın kahramanları, genellikle bütün olumsuz koşullara rağmen erkeklerini tercih eden/ seçen karakterlerdir. Bu durum, aşkın, bireysel iradeyi daha çok kullanmaya zorlayarak öz-gürleştirici bir itilim işlevi üstlendiğini de gösterir.

Al Yazmalım Selvi Boylum, yüreklerinden başka kılavuzları ve sığınakları olmayan iki genç insanın öyküsüdür. Asel, İlyas’la kaçarken, sonrasını hiç düşünmez. İlyas, yetimler yurdunda büyümüş, hiç bir maddi varlığı olmayan kimsesiz biridir. Yolda rastladıkları Alibek, yüreklerinin sesine koşan bu iki kaçağa, ‘evimiz’ dedikleri kamyonu göstererek; “Çocukları da orada mı büyüteceksiniz?!” (*AYSB*, s. 33) diye sorar. Aslında bu soru, onların yaşama tutunmalarının ne kadar zor olacağını da yansıtmaktadır.

Asel, aşkla her türlü güçlüğe karşı koyabileceğini düşünmektedir. Ne var ki, İlyas, Asel’in soylu sevgisine layık olamayacak ve ona ihanet edecektir; hiç beklenmedik bir zamanda Asel ve küçük çocucu Samet’i dağ başında bir evde yapayalnız bırakıp Kadiça adlı bir kadına gider. Aşkın safiyeti, ihanetin olduğu yeri derhal terk eder, uçup gider. Nitekim Asel de küçük oğlu Samet’i alıp anlatı boyunca gizemli yönelimleri simgeleyen Tiyan-Şan yollarına düşer.

Anlatıdaki bu yol metaforu, ‘ayırıcı’ ve ‘birleştirici’ nitelikleriyle, öykü kahramanlarının kendi içlerine yaptıkları ayrı ayrı yolculukları da simgeler. *Al Yazmalım Selvi Boylum* adlı anlatıya bir yol öyküsü diyebiliriz. Yol metaforu, olay örgüsünün mekansal bağlamda merkezini oluşturur; yazar karakterleri yolda tanır, anlatım yolda başlar, anlatı kişileri (Asel-İlyas- Baytemir- anlatıcı) birbiriyle yol’da karşılaşır, tanışır ve ayrılırlar. Tiyan-Şan’ın bu dar ve engeli yolu da tıpkı yaşamın yolları gibi ciddi bir emek, gayret ve yürekle aşılabilecek cinstendir. Tiyanşanların zorlu yol trafiği, yaşamın kendi sessiz ama zorlu akışı gibi, bir topluşma, buluşma ve dağılıma alanıdır. İnsan, yürürken/ yaşarken karşılaştığı, tanıdığı yeni yüzlerde kendi yazgısını okur.

Ne var ki, Asel ve İlyas yolları ayrıldığında da birbirlerini unutamazlar. Asel, İlyas’ı gördüğünde yine heyecanlanır, sesini duyduğunda yüreği yerinden

çıkacakmış gibi olur, beraber oldukları mutlu günleri anımsar, gece ağlar ve uyuyamaz... İlyas da Asel gibidir; o, Kadiça ile beraber olduğunda bile Asel'i düşünür. Ama artık dönüşsüz bir yola girmiştir ve tıpkı Tiyan-Şan'ın zorlu geçidi Dolon'da olduğu gibi yol kaygandır ve ağır yükünü kontrol edemekte ve frenleri tutmamaktadır. Sonunda yol kenarına bırakıp gittiği 'römork' gibi Asel'i yolda bırakıp gider. Fakat onu hep özler. Aslında daha olgun ve her şeyi anlayan, zorluklar karşısında pratik çözümler üreten bir kadın olarak Kadiça İlyas'a daha yakındır. Tipik bir yetim arketipini (Pearson 2003: 71) temsil eden İlyas, sahip olduğu değerleri korumak için savaşmak yerine; Kadiça'ya ve içkiye adeta sığınır. İlyas'ın animası da sayabileceğimiz Kadiça onu kollar ve korur. Doğrusu İlyas, işini, aşkını kolay elde etmiştir ve bütün kolay edilebilir şeyler gibi bu süreç de onun yeterli bir özsaygısının oluşumunu engellemiştir.

Oysa Asel, evrenin asli iyiliğini temsil eden masum arketipidir ve korunmaya muhtaçtır. Zira ailesi onu tanımadığı birine -fikirini sormadan adeta bir eşya gibi- vermek üzeredir. Tam da bu eşik noktasında İlyas ile karşılaşır ve büyü-süne kapıldığı bu insanı bir kurtarıcı gibi görür. Burada -buluşma yeri olarak-mekanın poetiğine ait gizemin, ilişkileri yönlendirici bir işlev üstlendiğini görüyoruz; İlyas-Asel buluşması, konuşmaları ve beraber olmaya karar vermeleri; geniş yemyeşil bir düzlükte, dağların arasında ve masmavi bir gök altında gelişir.

G. Gaçev, onların Kutsal Issık-Göl'ün sahilinde birleştiklerini bu yüzden dağ, taş, göl ve ağaçların bu aşkı beslediğini, aşklarının güçlü ve kalıcı olmasında bu doğal beslenme kaynaklarının da büyük payı olduğunu söyler (Gaçev 1989: 110). Oysa Kadiça-İlyas beraberliği, mazot ve içki kokulu yalıtık, dar ortamlarda gelişir. Bu yüzden İlyas, Kadiça ile bulunduğu içki sofralarında, Issık-Göl'ün temiz havaları gibi, Asel'in özleminin de -kendiliğinden- yüreğinin derinliklerine yayıldığını duyumsar. Issık Göl'ün serin ve duru suları gibi Asel'in yüzünü özler. Asel de aynı büyümlü ortamların bir parçası olarak İlyas'ı içinde, ruhunda yaşa(t)maktadır.

Birlikte yaşamalarına rağmen Asel'in Baytemir'i pek sevdiği söylenemez; o zavallı bir üçüncü şahıs'tır, bir sığınaktır. Asel onunla kışın dondurucu soğukunda karşılaşmıştı ve çaresizdi, gidecek bir yeri yoktu. Bu üçüncü şahıs sıcaklık demekti, ekmek demekti, sonradan Baytemir bunlara güven ve sevgi olduğunu da ekledi. Böylece Asel'le beraber yaşama hakkını elde etti. Asel-Baytemir ilişkisi, kışın zor koşullarında kurulan kaçınılmaz bir ilişkiydi. Ayrılması, inkar edilmesi, önlenmesi güçtü; kışın her tarafı kaplayan boyun eğdirici gücü, Asel'in yaşamındaki terk edilmiş öyküsünü de simgeler. Asel, yaşamın acımasız koşulları gibi aşkı tarafından da tutsak alınmıştı. Fakat o, Baytemir'i tercih ederek aşkın, oyuncak olamayacak kadar yüksek bir değer

olduğunu İlyas'a anımsatmak istiyordu. Aşkta, sevgiden oyuncak olmamalıydı (Tyurin 1975: 103). O, Baytemir'le beraberliğini -bu oyun bağlamında- yücelterek, ölümüne sevmeye çalışan bir insanın trajedisini yaşar. Soylu sevgisiyle, ebedi suskunluğa, mutsuzluğa mahkum edilir. Doğrusu karın kapladığı yolları açan, yolda kalmış arabaları kurtaran, Tıyaşan dağlarının zorlu geçitlerinde rehberlik eden ve bütün bu nitelikleriyle tipik bir savaşçı arketipi'ni simgeleyen Baytemir, bu sevgiyi hak etmek için epey çaba sarf eder, savaşır ve Asel'in güvenini, Samet'in babalık hakkını kazanır.

Asel bu yönüyle Cemile ve Seyde gibi tiplerden ayrılır daha çok Zaripa'yı anımsatır; gizemli, suskun ve soylu. Okuyucu da İlyas gibi onun sevincine ve ıstırabına kolayca nüfuz edemez. Asel, aşkın nasıl içsel ve soylu bir yanış olduğunu gösteren boyutlu, trajik bir tiptir.

Aytmatov anlatılarında aşk, bütün mesafeleri aşan, insanı manevi öz bakımından geliştiren ve birbirine taşıyan yüksek bir değerdir. Bu yüzden, kiliseden ihtilalci görüşleri nedeniyle kovulan Abdiyas, aşık olduğu İnga ile karşılaşmasını yaşamındaki "yeni bir dönem" olarak adlandırır. Zira "aşk, bütün canlılar için bir ruh ihtilalidir! Çünkü onun yaktığı her şey, aynı zamanda bir rönesans, bir yeniden doğuştur" (*Dişi Kurdun Rüyalari*, s. 216). Bu yüksek ruh ihtilalinin önünde hiç bir güç, zorluk ve kurum duramaz.

Zaman ve mekan ötesindeki ruhun özgür yitimi olan aşk, sonsuz varoluşlara, doğuşlara açtığı insanı zincirlerinden koparır ve ölmezliğe eriştirir.

Kaynakça

- BERZER, A. (1975), "Pobeda i Porajeniye İlyasa", Çingiz Aytmatov, Frunze.
- GAÇEV, G. (1989), Çingiz Aytmatov, Frunze
- KAPLAN, Ramazan (1991), "Kurgulama Tekniği Bakımından Cemile Hikayesi", Doğumunun 70. Yıldönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni (8-10 Aralık 1998), Bildiriler, Ankara: AKM yayınları
- KORKMAZ, Ramazan (2004), Aytmatov anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri, Ankara: Türksoy Yayınları
- TYURİN, V. (1975), "Lyudi Prekrasnoy duşı", Çingiz Aytmatov, Frunze.
- PEARSON, Carol S. (2003), İçimizdeki Kahraman, Çev. Semra Ayanbaşı, İstanbul: Akaşa.

The Transporting and Transformative Power of Love in the Narratives of Aitmatov

Prof.Dr. Ramazan KORKMAZ*

Abstract: In Aitmatov's narratives love is a lofty value that can overcome all distances, improve man's spiritual nature and bring people closer together. The power of love, which can transcend all differences, appears in his fiction as a constructive phenomenon that transforms man's nature radically, endowing him with the ability to become a part of the rhythm of the universe. Love forces man to look inside and listen to his heart, which in turn allows him to discover his inner freedom. Aitmatov, however, does not regard love as a feeling reserved for humankind only. To him, love is a universal expansion of one's existence. Aitmatov, who represents this non-human and unaesthetic side of love through animals like the camel, the wolf, and the horse, always foregrounds the constructive and transformative function of love in his works.

Key Words: Chingiz Aitmatov, love, existence, freedom

* Firat University, Faculty of Science and Letters Department / ELAZIĞ
rkorkmaz@firat.edu.tr

Сила любви в рассказах Айтматова: сила преобразующая, созидаящая

Проф. Др. Рамазан КОРКМАЗ*

Резюме: В рассказах Айтматова сила любви преодолевает любые преграды и расстояния, является величайшей духовной ценностью людей, заставляющая их понимать друг друга. Любовь изменяет человека, стирает различия, преобразует человека и вносит свой вклад в ритм жизни вселенной. Любовь по Айтматову - феномен бытия. Она заставляет прислушаться к голосу сердца, обрести свою собственную свободу. Однако любовь в книгах Айтматова присуща не только человеку. Она живет повсюду в природе, во вселенной. Так, на примере животных автор обращается к образу верблюда, волчицы, коня. Автор еще раз подчеркивает таким образом, всеохватывающую, созидующую природу любви.

Ключевые Слова: любовь, точка соприкосновения, процесс эволюции, голос сердца, свобода

* Университет Firat, научно-литературный факультет / г. ЭЛАЗЫ
rkorkmaz@firat.edu.tr